

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ ТА СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

УДК 373.5.016:94:316.647.5(043.3)

Володимир Присакар

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНІВ 7-9 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті розкрито зміст та значення виховання толерантності на уроках історії України в учнів 7-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів у контексті сучасних завдань педагогічної науки. На основі теоретичного аналізу проблеми та результатів проведеного дослідження на прикладі вивчення окремих тем показано можливості цілеспрямованого використання історичного матеріалу із застосуванням інтерактивних методів навчання з метою усвідомлення підлітками сутності толерантності, її цінності та формування у них досвіду толерантної поведінки.

Ключові слова: толерантність, виховання толерантності, рівні сформованості толерантності, історія України, гуманістична спрямованість, гуманістичні ідеали, інтерактивні методи, урок-дискусія, толерантна поведінка.

Процес розбудови державності в Україні передбачає втілення у національній свідомості таких загальнолюдських морально-етичних цінностей, які сприяли б незалежності країни, підтримували її внутрішню цілісність. У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр.» зазначається, що «Система освіти має забезпечувати формування особистості яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя у постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі»¹. Сучасний світ – це не замкнений простір людського буття, обмежений кордонами, він, насамперед, є глобальний, полікультурний, у якому існують сталі дружні зв'язки й відкриті відносини на основі рівноправності, взаємоповаги, рівноцінності кожної культури тощо. Основною цінністю, яка притаманна людині сучасного світу, є толерантність. Україна є багатонаціональною державою, в якій органічно переплетені культури багатьох народів, їх традиції, звичаї, вірування, обряди. В таких умовах толерантність є необхідним чинником досягнення гармонії у суспільстві й особистого самоутвердження кожної людини. Етнічна, релігійна та соціальна різноманітність українсько-

го суспільства вимагає виваженої освітньої та виховної політики, яка буде сприяти створенню умов для розвитку та реалізації кожною особистістю своїх можливостей і демократичних прав на засадах толерантності, оскільки її принципи є базисом для таких гуманістичних цінностей як людяність, взаємоповага, свобода вибору, демократія, право, які спрямовані на врегулювання міжособистісних та міжгрупових взаємовідносин. Проблема толерантності є особливо актуальним у наш час, коли світове співтовариство починає розуміти необхідність установавання цивілізованих дружніх відносин між людьми з різним кольором шкіри, різним віросповіданням та етнічною приналежністю.

Дослідження теоретико-методологічних підходів до вивчення толерантності (О. Асмолов, О. Безкоровайна, С. Бондирева, Б. Гершунський, О. Довгополова, Д. Колесов, О. Кондаков, В. Маралов, З. Мубінова, О. Пастухова, В. Попов, О. Тишков, О. Швачко та ін.) дав можливість констатувати, що толерантність є багатоаспектною, міждисциплінарною категорією, яка є предметом наукових інтересів філософів, політологів, культурологів, соціологів, етнологів, психологів, педагогів, а тому діапазон її інтерпретації постійно розширюється.

У контексті педагогіки більшість дослідників (І. Бех, Т. Білоус, О. Грива, О. Клепцова, Е. Койкова, Т. Ліхачова, В. Маралов, Г. Маслова, М. Міріманова, А. Погодіна, П. Степанов, Ю. Тодоровцева) трактують толерантність як готовність прийняття інших такими, якими вони є, як спосіб взаємодії з ними на основі згоди через розвиток їхньої особистості, відкритої до сприйняття інших культур, здатної поважати багатогранність людської думки, запобігати конфліктам або розв'язувати їх ненасильницькими методами.

У своїх працях, розглядаючи питання співвідношення наукової об'єктивності та національної свідомості в історичній освіті, інтеграції історії України в європейський історичний контекст, формування критичного мислення на уроках історії, В. Пироженко, П. Полянський, О. Удод, М. Шеремет, Г. Швидько та ін. торкалися і до проблеми виховання толерантності.

Водночас, сьогодні в теорії і практиці навчання ще недостатньо відображенні аспекти формування толерантності під час вивчення окремих шкільних дисциплін, особливо ефективність потенціалу змісту шкільного курсу історії України. Тому актуальність і значущість проблеми виховання в учнів толерантності, необхідність вивчення та узагальнення практичного досвіду зумовили вибір теми статті : «Виховання толерантності в учнів 7-9 класів у процесі вивчення історії України».

Метою статті є розкриття теоретичних підходів до змісту та структури толерантності як інтегративної особистісної якості в контексті сучасних виховних проблем педагогіки та обґрунту-

вання педагогічних умов ефективності процесу виховання толерантності в учнів 7-9-х класів у процесі вивчення історії України.

Сьогодні вчені розглядають толерантність як етико-філософську категорію, соціальну цінність, принцип людських взаємовідносин, особистісну якість, правову потребу, соціально-культурний феномен, метод соціально-політичних рішень. Поняття толерантності знайшло своє тлумачення у філософському, соціологічному енциклопедичному, українському педагогічному, політологічному енциклопедичному та інших словниках. У філософському енциклопедичному словнику подано таке визначення: «Толерантність – від лат. *tolerantia* – терпимість – термін, що ним позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних)². Соціологічний енциклопедичний словник розділяє значення терміну толерантність на: 1) терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, думок, вірувань; 2) відсутність або послаблення реагування на несприятливі фактори в разі зниження чуттєвості до їх дій³. Український педагогічний словник дає визначення толерантності як терпимості до чужих думок та вірувань⁴.

У сучасній французькій мові толерантність вживається у контексті «поваги до свободи іншого, його образу мислення, поведінки, політичних і релігійних поглядів», у китайській означає «дозволяти, приймати, бути великодушним стосовно інших», в арабській мові – «прощення, полегкість, поблажливість, м'якість, прихильність, терпіння до інших», у перській – «терпимість, готовність до примирення із суперником». Таким чином, за допомогою цього терміну визначалася ідея міри, межі, до якої можна терпіти іншу людину чи явище, навіть якщо вони незрозумілі або неприємні. У будь-якому разі, поняття толерантність у більшості європейських та східних мов відображає позитивний його зміст.

На основі аналізу філософських, соціологічних, політологічних, психологічних, педагогічних наукових джерел у нашому розумінні в структурі толерантної особистості обов'язковими є такі компоненти: когнітивний, що пов'язаний з усвідомленням історичних, культурних, релігійних особливостей різних народів; вікових, гендерних, соціальних відмінностей представників різних груп; розумінням особливостей розвитку сучасного суспільства; аксіологічний, який пов'язаний з певними ціннісними установками, що забезпечують цінність особистості і культури; соціальну відповідальність; подолання стереотипів, упереджень, агресії і формують рівноправні взаємоповажні стосунки; поведінковий, який проявляється у вмінні особистості взаємодіяти і спілкуватися з представниками інших культур або соціальних груп, виявляючи при цьому певні якості особистості: терпимість, емпатію, врівноваженість та емоційну стабільність; критичність та гнучкість мислення, соціальну активність, самостійність та відповідальність; позитивну самооцінку.

Крім цього, толерантність – це терпиме ставлення до думок, які не збігаються з власними думками, позиціями, віруваннями, терпимість до критики, до поведінки інших. Вона передбачає захист та обґрунтування власної позиції, є обов'язковим принципом будь-якого демократичного суспільства та соціальної держави, без неї неможливо досягнути високих позитивних взаємин на всіх рівнях особистого, соціального і політичного життя.

У педагогічній науці толерантність можна розглядати як партнерство у спілкуванні, як суб'єкт-суб'єктну взаємодію (І. Бех, А. Петровський); як формування культури діалогу (М. Бахтін, В. Біблер); як формування установок на прояв толерантної свідомості (О. Асмолов, Г. Солдатова, А. Шайгерова); як здатність індивіда без заперечення та протидії сприймати чужі думки, стиль життя, характер поведінки та ін. особливості, що в сумі складає основу відмови від агресії (С. Бондирева, Д. Колесов).

Основою толерантності у навчально-виховному процесі є дотримання головних принципів: довірче співробітництво – встановлення в освітньому закладі відносин взаєморозуміння і взаємної вимогливості між адміністрацією, педагогами, з одного боку, і вихованцями, з іншого; забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в освітньому закладі як основи формування толерантного середовища; формування почуття власної гідності, самоповаги, поваги до оточення, народів, незалежно від їх соціальної належності, національності, раси, культури, релігії; синергетизм, що забезпечує розвиток особистості, є його джерелом і рушійною силою; творчість, що забезпечує реалізацію варіативних підходів до встановлення толерантних відносин⁵...

Для виявлення рівня сформованості толерантності серед учнів 8-9 класів було проведено дослідження окремих загальноосвітніх закладах м. Кам'янця-Подільського, Дунаєвецького та Кам'янець-Подільського районів. До анкети були включені запитання, які спрямовані на виявлення толерантності до представників інших національностей та їх культур, різних поглядів, людей-інвалідів, представників різних соціальних верств населення тощо. Кожне із запропонованих запитань передбачало три варіанти відповіді, за якими відповідно підраховувалася кількість балів і визначався рівень усвідомлення учнями змісту толерантності та рівень її наявності.

За результатами анкетування та написання твору на вільну тему: «Що таке толерантність?» було визначено рівень обізнаності учнів про толерантність. Так, лише 2,5% від загальної кількості опитуваних продемонстрували високий рівень засвоєння знань про толерантність. Вони готові до конструктивного діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії з представниками різних культур, вірувань, національностей, співпереживають проблемам інших людей, доброзичливі та стримані. 42,2% мають середній рівень обізнаності щодо

толерантності, який виявляється у тому, що вихованці мають певні, але не глибоко усвідомлені знання про сутність толерантності. Вони не завжди готові до позитивної взаємодії, співпереживають в основному близьким людям, доброзичливі, але не завжди стримані, малоініціативні. Більше половини, тобто 55,3% мають низький рівень засвоєння знань про толерантність. У таких учнів знання про сутність толерантності поверхові або зовсім відсутні і вони не бажають їх розширити і поглибити. Вони характеризуються пасивністю і байдужістю до оточуючих, небажанням конструктивно взаємодіяти і спілкуватись, недостатньою вихованістю толерантних якостей, нетерпимістю до опонентів. Слід також додати, що за аналізом змісту творчих робіт 41,6% учнів знайомі з поняттям толерантність, але визначають не більше однієї-двох її ознак і т.п.

Якщо характеризувати рівні толерантності за окремими її видами – етнічної, соціальної, особистісної, то в учнів переважає середній рівень, а саме : етнічна (68,8%), соціальна (70,3%), толерантність як риса особистості (69,6%).

Загальновідомо, що рівень засвоєння знань про толерантність не завжди співпадає з рівнем вихованості цієї якості в учнів. Саме тому ми провели опитування і серед вчителів історії з метою вивчення усвідомлення ними змісту поняття «толерантність», ставлення до проблеми виховання толерантності в учнів, можливості у процесі вивчення історії України щодо вирішення цієї проблеми та з якими труднощами стикаються на цьому шляху.

Найчастіше вчителі називали такі складові толерантності: терпимість, вміння співчувати іншим, повага до інших, вміння слухати інших, милосердя, стриманість, доброта, здатність до взаємодії та діалогу. Рідше називали такі якості, як самостійність, відповідальність, самоконтроль, гнучкість та критичність мислення, комунікативність тощо. Переважна більшість учителів (72,3%) вважають проблему толерантності у школярів актуальною і важливою. При цьому вони вважають, що толерантність разом з іншими якостями особистості можна цілеспрямовано формувати в учнів. Значна частина учителів (68,7%) перевагу віддає таким методом, як бесіда, переконання, дискусія, а 31,3% ефективними методами виховання толерантності вважають інтерактивні. Вони розвивають самостійність, взаємоповагу, готовність до взаємодії, вміння прислухатися і зважати на інші точки зору, які успішно можна застосовувати на уроках історії. Крім цього, 37,4% педагогів вказали, що проблему толерантності в учнів можна успішно вирішувати при вивченні історії, оскільки історичний матеріал дозволяє показати, як нетерпимість та небажання йти на компроміси призводять до сутичок, війн та революцій.

На запитання анкети: «Які труднощі виникають у вас у процесі виховання толерантності в учнів?» опитувані вчителі назвали такі проблеми: недостатня кількість методичних роз-

робок з проблеми виховання толерантності у процесі вивчення окремих шкільних дисциплін; труднощі у виборі форм і методів виховання толерантності в учнів; негативний вплив засобів масової інформації, що пропагують насилля та жорстокість; схильність молодших підлітків через вікові особливості до конфліктів, нестриманості, інтолерантного спілкування. Цим самим, результати дослідження показали, що вчителі історії 7-9-х класів в основному обізнані з проблемою виховання толерантності в учнів, усвідомлюють її важливість та проблеми на шляху реалізації, але недостатньо підготовлені до вирішення цієї проблеми як на об'єктивному (недостатнє навчально-методичне забезпечення), так і суб'єктивному (низька особистісна толерантність у педагогічних колективах) рівнях.

Для виховання толерантності як особистісної якості і трансформації її у принцип діяльності в учнів 7-9-х класів у процесі вивчення історії України ми передбачаємо реалізацію таких основних завдань: усвідомлення змісту та засвоєння учнями знань про толерантність; виявлення рівнів та особливостей прояву толерантності в учнів; вивчення особливостей прояву толерантності вчителів та рівень їх підготовки до роботи з виховання толерантності в учнів; визначення педагогічних умов виховання толерантності у процесі вивчення історії України.

Важливим кроком щодо виховання в учнів толерантності є переосмислення у викладанні курсу історії України. Зумовлено це тим, що в радянські часи існувала єдина офіційна точка зору на історичну подію і вчитель та учень не мали піддавати її сумніву. Саме плюралізм думок, різних версій та підходів дає можливість замислитись над тим, що потрібно поважати й інші точки зору, протилежні думки. Тому в даному сенсі необхідна гуманістична спрямованість, яка проявляється, в першу чергу, у вихованні поваги до іншої, можливо не схожої на тебе людини, в усвідомленні цінності життя кожного тощо. Це є непростим завданням, адже історія нашої держави складна і суперечлива. Навколо окремих подій минулого тривають гострі дискусії не лише серед професійних істориків, але й у засобах масової інформації, у спілкуванні пересічних громадян нашої держави. Для того, щоб викладання історії, зміст програм і підручників не стали об'єктами політичних спекуляцій окремих партій чи суспільних груп, потрібно толерантно ставитись до шкільного курсу з історії та підручників до нього. Важливими кроками у цьому напрямі мають стати «олюднення історії та деромантизація воєн», запропоновані відомим українським істориком О. Удодом⁶.

Шкільний курс історії у 7-9-х класах покликаний продовжувати формувати уявлення учнів про історію України як складову світової історії, оскільки процеси, події та явища вітчизняної історії висвітлюються у контексті загальноєвропейської та світової цивілізації. Зміст історичного матеріалу побудований на основі

«синтезу культурологічного, цивілізаційного та соціоантропоцентричного підходів»⁷, що дозволяє у процесі вивчення історії опиратися на гуманістичні ідеали, питання взаємовпливу і діалогу та взаємозбагаченню культур з врахуванням сенситивних періодів розвитку школярів як необхідної умови виховання толерантності.

Основними методами, які забезпечують ефективність виховного впливу щодо формування в учнів толерантності є інтерактивні (рольова гра, проєктування, дискусія, дебати та інші), які забезпечують розвиток особистості учня, виходячи з його індивідуальних відмінностей як суб'єкта діяльності, а головне – опираються на повагу до особистості школяра, його індивідуальності, самоцінності, самобутності, забезпечують діалог співдружності, співробітництва, що є, власне, моделюванням толерантних стосунків які демонструє вчитель на власному прикладі. Вони сприяють усвідомленню обов'язку та відповідальності перед оточенням, дотриманню моральних принципів та норм з пріоритетом загальнолюдських цінностей, розвитку таких складових толерантності, як терпимість, комунікативність, самостійність, відповідальність, соціальна активність тощо. Усі вони відповідають меті та завданням виховних впливів, спрямованих на формування толерантності особистості підлітка.

При вивченні історії України у 7 класі такий метод як дискусія ефективно застосовувати можна під час завершення вивчення теми з основних питань або ключової проблеми відповідної теми, наприклад, «Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав: розквіт чи занепад для українських земель?»; «Хрещення Київської Русі: позитивні зміни чи нові проблеми для держави?» В ході дискусії учні мають можливість висловлюватись з власних позицій, поглядів і переконань, вчаться знаходити позитивне в негативному і навпаки. При цьому емоції, які вони переживають під час дискусії, зумовлені не стільки змістом проблеми, що обговорюється, скільки рівнем виявлення власного інтелекту, вмінням вести дискусію, відстоювати свої погляди і переконувати опонента.

Учитель під час дискусії виконує роль режисера. Він починає і вчасно завершує урок-дискусію, стежить за тим, щоб учні правильно використовували аргументацію і логічно будували свої думки, дотримувались коректності дискусії. Під час проведення цього уроку учитель дає можливість учням користуватися навчальною і додатковою літературою. Такий підхід щодо проведення дискусії є толерантний і перспективний, оскільки вимагає від учнів творчого аналізу історичного матеріалу, власної інтерпретації визначеної проблеми, вміння слухати опонента і доводити свою точку зору. Цей метод випробований на практиці вчителями історії Кам'янець-Подільського загальноосвітнього ліцею. Крім високих навчальних результатів, такий метод, за результатами опитування учнів, зацікавлює їх, сприяє формуван-

ню риторичних навичок, уміння толерантно та аргументовано вести дискусію, збагачує словниковий запас тощо.

У виховання толерантності підростаючого покоління в процесі викладання історії велике значення має зміна орієнтирів щодо методології історії воєн. Тому вивчення у 8-ому класі таких тем з історії України як «Українські землі під владою Речі Посполитої. Наростання національно-визвольної боротьби українського народу», «Національно-визвольна війна українського народу проти Речі Посполитої середини XVII ст. Відродження української держави», «Українські землі наприкінці XVII – у першій половині XVIII століття», у 9-ому класі «Українські землі в другій половині XVIII ст. Ліквідація Російською імперією Української державності», «Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII ст. – у першій половині XIX ст.», «Наддніпрянська Україна на початку XX ст.» вимагають переосмислення. Особливо це стосується розгляду таких питань як «Національно-визвольні повстання у 20-30-х роках XVII століття», «Переможні битви початку Національно-визвольної боротьби (1649-1651)», «Гайдамацький рух на Правобережній Україні», «Соціальна боротьба в першій половині XIX ст.», «Україна напередодні та в роки російської революції 1905-1907 рр.» та ін. Тут важливо подавати матеріал таким чином, щоб учні усвідомлювали, що насильство породжує насильство, і жодна з воєн, навіть з справедливих, не приносить щастя людям, але страждання. Зміна такого методологічного орієнтиру, повинна сприяти вихованню толерантності, усвідомленню переваги ненасильницьких методів розв'язання конфліктів. З боку вчителів непросто переглянути і змінити свою точку зору на історію війн, повстань, але це необхідно, оскільки надмірна героїзація окремих подій, історичних діячів чи явищ залишає у підсвідомості учнів позитивне ставлення до знищення ворога, страждань помираючих та інших трагедій.

При вивченні вказаних тем використовуються популярні в наш час така дискусійна форма проведення занять, як «дебати». Цю роботу необхідно організовувати так, щоб учні не грали ролей учасників історичних подій, а намагалися самотійно в ході дискусії оцінювати ситуацію, спираючись на власні погляди, набути знання і життєвий досвід. За характером така форма уроку активна, наступальна, що є її позитивним моментом. Проте суперечливим фактором є саме розділення учнів на групи-антагоністів. Діти, як правило, не бажають бути «поганими» і відповідним чином грають негативні ролі. Приймаючи все ж таки на себе негативний образ та ін., учень несвідомо створює відповідні ментальні структури, які руйнівні діють на його психіку. Якщо для радянської школи, яка виховувала майбутніх громадян у душі активного несприйняття всього, що не вкладалось у рамки соціалістичної

ідеології, подібні форми уроків були найбільш сприятливими й ефективними, а також престижними для учителя, який їх проводив. Однак сьогодні, коли загальноєвропейські і світові інтеграційні процеси потребують від суспільства толерантності і гуманності, поляризація і антагонізми виявляються недоречними. Тому треба розробляти такі форми організації навчання, які б не тільки не завдавали шкоди психічному розвиткові учня, не розділяли суспільство на правих і винних, а сприяли б порозумінню і консолідації усіх його здорових сил.

Таким чином, ефективність та цілеспрямованість виховання толерантності учнів 7-9 класів у процесі вивчення історії України має забезпечуватися за реалізацією таких педагогічних умов:

- орієнтація змісту програм та навчального курсу історії України на розширення знань з проблеми толерантності;
- організаційно-методична підготовка вчителів історії з метою оволодіння технологіями щодо виховання в учнів толерантності;
- впровадження у навчально-виховну діяльність з учнями особистісно-орієнтованих методів та інтерактивних технологій формування толерантності.

Аналіз теоретико-методологічних основ вивчення толерантності дає підстави стверджувати, що толерантність є міждисциплінарною, багатоаспектною категорією, яка пов'язує інтереси філософів, політологів, культурологів, соціологів, етнологів, психологів і педагогів. У контексті педагогіки більшість дослідників визначають толерантність як спосіб взаємодії з іншими людьми на основі згоди через розвиток їхньої особистості, відкритої до сприйняття інших культур, здатної поважати багатогранність людської думки, попереджати конфлікти або розв'язувати їх ненасильницькими методами.

В обсязі нашого дослідження виховання толерантності розглядається як складний багатогранний процес формування інтегративної якості особистості, що передбачає оволодіння системою знань про толерантність в площині вивчення шкільного курсу історії України та формування толерантного ставлення до навколишнього соціального середовища з врахуванням вікових особливостей та рівнем адаптації підлітків у мікросоціумі.

Виховання толерантності в учнів 7-9-х класів у процесі вивчення історії України включає мету, завдання, зміст, педагогічні умови виховних впливів, форми, методи і засоби виховання, що становить сукупність пізнавально-аналітичних дій вчителя під час проектування діяльності на основі принципів гуманістичної спрямованості, багатоперспективності, полікультурності, врахування сенситивних періодів розвитку школярів, діалогічної взаємодії тощо.

Ефективність діяльності щодо формування толерантності забезпечує і науково-теоретична, психологічна, практична

готовність педагога, яка забезпечується оволодінням комплексом знань, різноманітних методик вивчення сформованості толерантності підлітків, інтерактивними методами та технологіями у навчально-виховній діяльності, наявністю умінь і навичок виокремлення і добору історичного матеріалу для вивчення толерантності в учнів.

Примітки:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ministry@mon.gov.ua.
2. Шинкарук В.І. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – С. 642.
3. Осипов Г.В. Социологический энциклопедический словарь / Г.В. Осипов. – М. : М-Норма, 1998. – С. 370.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – С. 332.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 912-913.
6. Удод О. Деромантизація історії світових воєн XX ст.: методологічні аспекти / О. Удод // Історія в школах України. – 2005. – №1. – С. 46.
7. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 5-12 класи. – К. : Ірпінь, 2005. – С. 4.

The article describes the content and meaning of teaching tolerance at the lessons of the History of Ukraine to 7-9 grade students of general education secondary schools in the context of contemporary challenges facing teaching profession. The possibility of purposeful use of historical material relied on the interactive methods to form awareness in adolescents of the essence of tolerance, its values, and enhance their experience of tolerant behavior has been shown on the basis of the theoretical analysis of the problem and research findings exemplified by a study of certain disciplines.

Key words: *tolerance, teaching tolerance, history of Ukraine, humanistic orientation, humanistic ideals, interactive methods, lesson-discussion, tolerant behavior.*

Отримано: 09.10.2015 р.